

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDEKİ KÜÇÜK ÖLÇEKLİ ÇİFTÇİLERİN YAŞAM SEVİYESİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ PROJESİ (DOKAP-TARIM)'NİN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Prof. Dr. Turan KARADENİZ *

ÖZET

DOKAP-TARIM Projesi (Doğu Karadeniz Bölgesinde Yaşayan Küçük Ölçekli Çiftçilerin Yaşam Seviyesinin İyileştirilmesi Projesi), Tarım Bakanlığı ve JICA işbirliği ile yürütülmekte olup, Trabzon merkezli Ordu, Giresun, Gümüşhane, Rize ve Artvin illerini kapsamakta ve bu 6 ilde uygulanmaktadır. Proje kapsamında çalışmalara 2007 yılında başlanılmış olup, Trabzon ilinde muhtelif eğitim ve seminerler gerçekleştirilmektedir. Projenin yürütüldüğü 6 ilde farklı seçeneklerle kivi, çilek, ceviz, yabanmersini, trabzonhurası, seracılık, süs bitkileri, armut, elma, erik, kiraz, üzüm, arıcılık, karayemiş, fidancılık, dokumacılık, patates, böğürtlen, slaj, mantar, muhtelif sebzelerin yetiştiriciliği konuların üzerinde durulduğu görülmüştür. Bu bildiriye, bitkilerin seçiminde bazı kriterlere uyulması ve ülkemiz stratejisine uygun bitkilerin proje içerisinde yeniden ele alınmasına yönelik gerekli bilgi paylaşımı yapılmış, ele alınmamış konulardan turizm, su ürünleri yetiştiriciliği, el sanatları gibi bölgede çok önemli potansiyel oluşturan konular vurgulanarak, projede değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, bölgede bulunan araştırma enstitüleri ve üniversitelerle gerektiği kadar işbirliğine girilmediği ve bu iş birliğinin biran önce başlatılması gerektiği not edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: DOKAP, JICA, kalkınma, yaşam seviyesi

GİRİŞ

Doğu Karadeniz Bölgesi illerinden Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin, Gümüşhane ve Bayburt'u kapsayan DOKAP (Doğu Karadeniz Kalkınma Programı) ana planı, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) koordinasyonunda, Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) tarafından hazırlanmıştır. Ana planda, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin 2020 yılı hedef nüfusu ulaşılabilmesi için 2005 yılından itibaren doğal nüfus artışının bölgede tutulması hedeflenmektedir. Halen Türkiye ortalamasının % 66'sı kadar olan bölge ortalama gelirin 2020 yılında % 83'e ulaşması öngörülmektedir.

Arazi kullanımı konusunda verimli tarım topraklarının tarımsal kullanım için korunması, orman alanlarının mümkün olduğunca ağaç dışı ürün üretimine açılması, kentleşmenin verimli tarım toprakları dışında gerçekleştirilmesi ve mera kullanımının iyileştirilmesi program hedefleri arasında yer almaktadır. Programda kıyı kesiminde kentleşmiş, planlı bir şekilde Rize, Trabzon gelişme koridorunda ve Ordu kenti etrafında oluşturulacak bir kalkınma odağında toplanılması önerilmektedir.

20 yıl sürecek plan döneminde, gelişme senaryoları 3 dönemde ele alınırken, 1. dönem 2001–2005 yılları arasını, 2. dönem 2006–2010 yılları arasını, 3. dönem ise 2011–2020 yılları arasını kapsamaktadır.

2001–2005 döneminde nüfus kaybının durdurulması ve yıllık ortalama % 4 büyüme öngörülmüş, bu dönemin ekonominin yeniden yapılanma dönemi olması da planlanmış, kurumsal düzenlemelerin ve temel araştırmaların yapılması ve alt yapının geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Aynı dönemde bölgede sosyal gelişmenin alt yapısı hazırlanmış, bu çerçevede, 8 yıllık eğitimin uygulanması mesleki ve teknik eğitimin geliştirilmesi, sağlık ve sosyal refah hizmetlerinin yerel yönetimlere devredilmesi planlanmıştır.

2001-2005 yılları arasında katılımcı çevre yönetimi çerçevesinde ise orman ve su havzaları yönetimine katılım, çevre etki değerlendirmesi uygulamalarının yaygınlaştırılması ve Karadeniz çevre koruması hedeflenmiştir.

Plan'ın 2006-2010 döneminde ise doğal nüfus artışının bölgede tutulması, yıllık ortalama % 6-7 ekonomik büyümenin sağlanması hedeflenmiş, aynı dönemde ekonomik yapının dönüşmesi ile tarım, sanayi ve ticaret kesimlerinde önemli büyüme planlanmış, sosyal hizmet ağının bütün bölgeye yayılması programlanmıştır. Bu dönemde çevre yönetiminin güçlendirilmesi başlığı altında çevre değerleri izleme sistemi, eko-toplum bilgi ağı ve Karadeniz çevre koşullarının izlenmesi planlanmıştır.

Ana Plan'ın 3. aşamasını kapsayan 2011–2020 dönemine ilişkin öngörülere göre ise bölgeye sınırlı miktarda iç göç veya geriye dönüş olacak, yıllık ortalama % 5–6 büyüme sağlanacaktır. Sürdürülebilir büyümenin sağlandığı bölgesel ekonomik yapının yanısıra bölgenin, Türkiye'nin diğer bölgeleri ve dünya ile bütünleşmesi hedeflenmektedir.

DOKAP bünyesinde değerlendirilen DOKAP-TARIM projesinin amacı, Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki küçük ölçekli çiftçilerin yaşam seviyelerini iyileştirilmesini kapsamakta ve aşağıdaki hususlarla ilgili işbirliği yapmayı hedeflemektedir.

1. Fındık ve Çaya ek olarak yeni gelir kaynaklarının geliştirilmesi
2. Çoklu tarım için yayım modeli oluşturmak
3. Çoklu tarım modellerinin diğer alanlara yayımını sağlamak.

Genel Hedef:

1. Çiftlik Geliştirme Yönteminin 6 ildeki küçük ölçekli çiftçilere yayımının sağlanması.
2. Model Alandaki küçük ölçekli çiftçilerin yaşam seviyelerinin iyileştirilmesi.

Proje Amacı:

1. 6 ildeki temel çiftlik geliştirme yapı ve sistemlerinin iyileştirilmesi.
2. Model Alanda deneysel çoklu tarımın uygulanması.
3. 6 ilde küçük ölçekli çiftçilere çiftlik geliştirme planının önerilmesi.

Proje alanı, Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki 6 ilden oluşmaktadır. Bu iller: Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon'dur.

Projenin yürütülmesi için proje ofisinde bir eğitim çalışması yapılmış ve bu çalışmaya Artvin ilinden 11, Giresun ilinden 9, Gümüşhane ilinden 13, Ordu ilinden 13, Rize ilinden 11 ve Trabzon ilinden 15 olmak üzere toplam 72 teknik personel katılmış ve projenin yürütülmesinde bu teknik personeller sorumluluk almışlardır.

Proje illerinde görev yapan teknik personelin, çoklu tarımın yaygınlaştırılması konusunda kapasitelerinin geliştirilmesi amacıyla seminerler düzenlenmiştir.

Seminerin temel konuları, katılımcılara ilerdeki yayım projelerine hazırlamalarına rehber olacak şekilde köy seviyesinde çalıştay ve anket çalışmalarını da içeren pratik uygulamalar ve teorik dersler verilmiştir. Kırsal değerlendirme başlığı altındaki seminerde model projelerden edinilen deneyimler ve metotlar detaylı olarak anlatılmıştır. İller bazında 6 grup oluşturulmuş, anketler hazırlanmış ve seçilmiş bir köyde bu çalışmalar çiftçilerle birlikte uygulanmış ve daha sonra katılımcılarca hazırlanan kısa raporlar sunulmuştur. Edinilen bilgileri destekleyici olarak proje ekibi katılımcılara Katılımcı Kırsal Planlama ile Pazarlama Bilgi ve Stratejisi konusunda teorik dersler vermişlerdir.

Birbirini takip eden seriler halinde gerçekleştirilen bu seminerlerin amacı her bir proje ilinde DOKAP-TARIM Projesi faaliyetlerini yürütmekten sorumlu teknik personelin kapasitelerinin geliştirilmesidir.

Proje kapsamında bölgede yapılan çalışmalar il düzeyinde inceleyecek olursak;

Trabzon

Yalıköy (2009-)

- Sera, Kivi, Elma, Çilek, Ceviz, Armut

Darıca (2008-)

- Sera, Çilek, Elma, Kivi, Ceviz, Kiraz, El Sanatları

Kuruçam (2008-)

- Fidancılık, Yabanmersini

Uğurlu (2008-)

- Yabanmersini, Trabzonhurası, Kivi, Ceviz, El Sanatları

Coşandere (2008-)

- Yabanmersini, Çilek, Kivi, Armut, Trabzonhurası

Akçaabat- Kuruçam, Of-Uğurlu ve Maçka Coşandere köylerinde toplam 8 çiftçiye 1000 adet yabanmersini fidanının teslimi yapılmıştır. KTÜ Orman Fakültesi seralarında yabanmersininin çelikle çoğaltılması amacıyla köklendirme üniteleri hazırlanmıştır.

Akçaabat Kuruçam köyünde 250m²'lik 11 adet çilek bahçesi, 2.5 da kivi bahçesi, 0.5 da bodur elma bahçesi, 1.5 da ceviz bahçesi, 9 da trabzonhurası bahçesi tesis edilmiş, ayrıca 4 adet 48 m²'lik sera tesis edilmiştir.

Of –Uğurlu beldesinde, 6 da kivi bahçesi, 17 da ceviz bahçesi, 1.5 da trabzonhurması bahçesi tesis edilmiştir.

Maçka –Coşandere köyünde 9 adet çilek bahçesi, 4 da kivi bahçesi, 9 da armut bahçesi, 7 da trabzonhurması bahçesi tesis edildi.

Akçaabat – Darıca Beldesi 4.5 da kivi bahçesi, 24.3 da bodur elma bahçesi, 15.7 da bodur kiraz bahçesi, 32,5 da ceviz bahçesi, 8 adet 250 m²lik çilek bahçesi tesis edilmiş, 0.5 da'lık 19 adet çilek bahçesi için fide, sulama sistemi ve malç desteği sağlanmıştır. Ayrıca 6 adet 180 m² lik boru tipi seranın yapımı sağlanmıştır.

Akçaabat'ta iki çiftçi serasında sıcak yastıklara tatlı patates dikimi yapılmış, kontrollü şartlarda tohumdan yetiştirilen tatlı patatesin fideleri Akçaabat ve Beşikdüzü'nde önceden tespit edilen çiftçilere dağıtılarak bahçe tesisi gerçekleştirilmiştir.

Model projenin uygulandığı Of-Uğurludaki gümüş telkari kursunu başarıyla bitiren kursiyerlere belge dağıtımı yapılmış, yayım alanı olarak seçilen Akçaabat- Darıca Beldesinde bir adet gümüş işlemeciliği kursunun açılması sağlanmıştır.

Of ilçesi Uğurlu köyünde çay hasat makinesi tanıtımı ve uygulama etkinliği gerçekleştirilmiştir.

Proje kapsamında bugüne kadar model alınan Trabzon ilinde 4 köyde toplam 17 da kivi, 10 da armut, 17,5 da trabzonhurması, 16,5 da çilek, 24,8 da bodur elma, 15,73 da bodur kiraz, 51 da ceviz bahçesi tesis edilmiş olup 8 adet sera yapılmıştır. 2 adet gümüş işlemeciliği kursu açılmış ve bu kursu başarıyla tamamlayanlara sertifikası verilmiştir.

Artvin

Seyitler (2010-)

- Kiraz, Çilek, Ceviz, Üzüm, Sera

Kocabey (2008-)

- Kiraz, Çilek, Ceviz

Proje kapsamında Kocabey köyünde, damla sulama sistemiyle 10 kişiye çilek, 24 kişiye kiraz, 7 kişiye de ceviz bahçesi oluşturulmuştur.

Ordu

Kırlı (2009-)

- Fidan Üretimi, Kivi, Elma

Durak ve Koşaca (2010-)

- Kivi, Fidan Üretimi, Sera

Yokuşdibi (2010-)

- Patates

2007 yılından bu yana Ordu ilinde 14 çiftçiye kivi bahçesi kurulurken, proje kapsamında 20 üreticiye toplam 20 bin adet mavi ladin fidanı dağıtılmıştır. Proje 2010 yılına kadar JICA iştirakli, 2010-2013 yıllarında ise JICA iştiraki olmadan Tarım ve Köyışleri Bakanlığı'nca yürütülecektir.

Rize

Ihlamurlu (2008-)

- Kivi, Yabanmersini, Üzüm, Erik, Rize Bezi

Yücehisar (2010-)

- Kivi, Yabanmersini, Kara Yemiş, Üzüm, Sera, Süs Bitkileri, El Sanatları
Büyükçiftlik (2010-)

- Kivi, Yabanmersini, Sera, Fidan Üretimi, Süs Bitkileri, El Sanatları

DOKAP-TARIM projesi kapsamında Rize ili Fındıklı İlçesi İhlamurlu Köyü 2008 yılında yayım alanı olarak seçilmiştir. Proje kapsamında Kivi, Yabanmersini, Kokulu Üzüm, Japon Eriği yetiştiriciliğinin geliştirilmesi hedeflenmekte olup 2008 yılında proje köyünde 6 da kivi bahçesi tesis edilmiştir.

Proje kapsamında Ardeşen İlçesinde 500 m²'lik alanlarda dikilmek üzere her bir üreticiye 20 adet olmak üzere toplam 43 üreticiye 860 adet trabzonhurması fidanı, yine 500 m²' lik alanlara dikilmek üzere her üreticiye 20 adet olmak üzere toplam 15 üreticiye 300 adet tam bodur elma fidanı dağıtımını yapılmıştır.

Diğer faaliyetler henüz gerçekleştirilememiştir. Yapılan faaliyetlerin başka köylere ve ilçelere de yayılması hedeflenmektedir.

Yine aynı proje kapsamında 2009 yılında Rize ili İyidere ilçesi Büyükçiftlik Köyü ve Pazar ilçesi Yücehisar Köyü yayım alanı olarak seçilmiş olup bu köylerde kivi, yabanmersini, mikro sera yapımı, süs bitkileri yetiştiriciliği ve el sanatları (Rize Bezi Dokuması) nın geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu faaliyetlerin uygulanmasına 2010 yılında başlanacaktır. **Rize İli İyidere İlçesi Büyükçiftlik (Zavendik) Köyü Proje Detayı** (Çizelge 1)

Çizelge 1. Rize İli İyidere İlçesi Büyükçiftlik (Zavendik) Köyü proje detayı.

Çiftçi Grubu	Kişi sayısı	Uygulama Alanı (Da)
Kivi Yetiştiriciliği Grubu	10	1
Süs Bitkileri Yetiştiriciliği Grubu	2	2
Yabanmersini Yetiştiriciliği Grubu	1	1
Mikro Sera Yapımı Grubu	5	0,1

Problemler

- İş yoğunluğu fazladır.
- Tarımsal arazi azdır.
- Tarımda genellikle bayanlar çalışmaktadır.
- Monokültür tarım yapılmaktadır (Çay).
- Çayda kontenjan ve kota uygulamaları yapılmaktadır.
- Tarımdan elde edilen gelirler düşüktür.
- Yöresel ürünler ucuza satılmaktadır.
- Özel çay fabrikaları almış oldukları yaş çay paralarını geç ödemektedir.

İhtiyaçlar

- Polikültür tarımın yaygınlaştırılması,
- Erkeklerin tarımsal faaliyetlere katılması,
- Tarım arazilerinin miras yoluyla parçalanmaması,
- Tarımsal mekanizasyonun uygulanması,

- Çayda kontenjan ve kota uygulamaların kaldırılması.
- Bayanların projeye katılımlarının sağlanması için ekipte bayan teknik personelin görevlendirilmesine özen gösterilmesi.

Rize ilinde Projenin Uygulanmasının Zor Yanları:

Rize ili arazilerinin %76'sı dağlık olup bununda %92'sinde çay tarımı yapılmaktadır. Çay yöre çiftçisi ile özdeşleşmiş durumdadır.

Her ne kadar bugün ekonomik olarak iyi bir gelir getirmese de ilin ekonomisine zamanında çok büyük katkıları olan çaydan bir anda vazgeçmek çiftçiler için oldukça zordur. Bunun birkaç faktörü bulunmaktadır. Bunlara kısaca değinecek olursak;

- İl arazilerinin dağlık bir yapıda olması,
- Arazilerin küçük parçalardan oluşması,
- Çay bitkisinin çok yıllık olması,
- Ekim ve dikim yapılabilecek mevcut boş alanların bulunmaması,
- Çayın devlet tarafından alınıyor olması,
- İlde devlete ve özel sektöre ait çok sayıda çay fabrikasının bulunması ve buralarda işgücünün istihdam ediliyor olması,
- Çaylık sahiplerinin bazılarının il dışında yaşamını idame ettiriyor olması,
- Çay bitkisinin sökülmünün zor ve uğraşlı olması;
- Çayı sökecek çiftçilerin çok iyi bir gelir getirecek ürünle karşılaşamaması.

Gümüshane

Altınpınar (2008-)

- Ceviz, Çilek, Böğürtlen, Silaj

Çayırçukur (2010-)

- Çilek, Yaban Mersini, El Sanatları

2008 yılı içerisinde ilde projenin uygulanacağı model alan olarak, yapılan çalışmalar neticesinde Torul ilçesi Altınpınar Beldesi model alan olarak seçilmiştir. Yapılan eğitimler ve çiftçi toplantılarıyla proje konuları ve proje grupları belirlenmiş ve buna göre;

Çilek Yetiştiriciliğinin Geliştirilmesi,

Ceviz Yetiştiriciliğinin Geliştirilmesi,

Böğürtlen Yetiştiriciliğinin Geliştirilmesi,

Ot Silajı Yapımının Yaygınlaştırılması ve Geliştirilmesi olarak belirlenmiştir.

Proje kapsamında ciddi anlamda çalışmalar 2009 yılı içerisinde yürütülmüş ve uygulamalara hız verilerek toplam 10 da çilek Bahçesi, 15 da ceviz bahçesi, 6 da böğürtlen bahçesi damla sulama sistemleriyle birlikte tesis edilmiş, 1 adet ot silaj makinesi alımı yapılmıştır. Ayrıca 2010 yılı için Kürtün ilçesi Çayırçukur köyü yayım alanı olarak seçilmiştir.

Benzer çalışmalar 2010 yılında da devam edecektir. İlave olarak çiftçilerden gelen talepleri de dikkate alarak, bu bölgede öteden beri yaygın olan ipek halı dokumacılığının geliştirilmesi amacıyla da bir kadın grubu oluşturulmuştur.

Giresun

İnece (2010-)

- Kivi, Yabanmersini, Trabzonhurması, Sera, Mantar, El Sanatları

Deregözü (2008-)

- Kivi, Çilek, Yabanmersini, Üzüm, Armut, Elma, Ceviz, El Sanatları

Çanakçı ilçesi Deregözü köyünde çilek, yabanmersini, kivi yetiştiriciliği ve seracılık konusunda çiftçilere destek verilmiştir. 2008 yılı bütçesinden dikimi gerçekleştirilen 20 dekar kivi bahçesi, 15 dekar ceviz bahçesi, 0.8 dekar malçlı çilek bahçesi kurulmuştur. 2009 yılında 3 dekar çilek bahçesi, 4 dekar yabanmersini, 20 dekar kivi destek sistemi kurulumu ve 3 adet sera kurulumu gerçekleştirilmiştir. Kivi destek sistemi bedelinin %90'ı hibe, %10'unu ise üreticiler tarafından karşılanmıştır.

Genel Değerlendirme

Bölgede temel iki ürüne bağlı tarım yapılmaktadır. Doğuda çay, batıda ise fındık monokültür olarak öne çıkmaktadır. Çay tarımı 1930'lu yıllardan itibaren gelişerek, günümüzde 767 bin dekara çıkmış durumdadır. Fındık tarımı ise bölgede 430 bin hektarlık bir alanda yürütülmekte ve halkın tek geçim kaynağını oluşturmaktadır. Dikim yaşı yer yer 150 yılı bulan fındıkta çayda olduğu gibi, ekonomik yaş 60 yıl olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, gerek çay ve gerekse fındık bitkisinden önemli düzeyde yaşlılığa bağlı olarak verim düşüklüğü yaşanmaktadır.

Yürütülen projede bu iki temel bitkinin gençleştirilmesi, bahçelerin yenilenmesi, yeni çeşitlerle birim alandan daha fazla ürün alınmasına, dolayısıyla maliyetlerin aşağılara çekilmesine yönelik gibi bir projeye, bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Ceviz bitkisi uygun ekolojilerde düzenli mahsul vermekte, hastalıklara daha az yakalanmaktadır. Bölgede yürütülen DOKAP kapsamında cevize özel bir yer ayrıldığı dikkati çekmektedir. Ceviz sahil bitkisi değildir. Rakımı 600 m ve üzerlerinde yetiştirilirse istenilen verimi sağlamaktadır. Oysa ki, proje kapsamında Trabzon Yalıköy ve Akçaabat (Darıca)'da ceviz yetiştiriciliği projeye dahil edilmiş gözükmektedir. Buralar cevize uygun yerler değildir. Rakımı 600 m'nin üzerlerine çıkıldığında istenilen başarı yakalanılabılır.

Araştırma Enstitüleri ve Üniversitelerle iş birliğinin yeterince yapılmadığı görülmüştür. Bölgede bulunan

- Çay Araştırma Enstitüsü,
- Ordu Üniversitesi Ziraat Fakültesi
- Trabzon Su Ürünleri Araştırma Enstitüsü
- Giresun Fındık Araştırma Enstitüsü gibi kurumlar mutlaka projenin içinde aktif görev almalıdır.

DOKAP Kapsamında Çay Yetiştiriciliğinin Değerlendirilmesi

Kültüre alınan çay bitkilerinin genellikle 100 yıl yaşadıkları kabul edilmiştir. Çay bitkisi 4 yaşından başlayarak ürün verir ve koşullara bağlı olarak ürün miktarı 10 – 15 yaşından sonra en yüksek düzeye ulaşır. Çay bitkisinde ekonomik verim yaşı 50 – 60 yıldır. Günümüzde 767 bin dekar çaylık sahada yaklaşık 203 bin üretici aile ve yaklaşık 1 milyon insanımız çay tarımı ile uğraşmakta, yıllık yaş çay ürün rekoltesi iklim ve tarımsal teknik koşullara bağlı olarak 1–1.3 milyon ton arasında değişmektedir (Çizelge 2). Çay tarımı bölgede çoğunlukla küçük aile işletmeciliği şeklinde yapılmaktadır.

Çaylık alanların %65'i Rize, %21'i Trabzon, %11'i Artvin, %3'ü ise Giresun ve Ordu illerinde bulunmaktadır (Çizelge 2).

Çay üretimi Doğu Karadeniz Bölgesinde istihdam oluşturarak bölgesel göçü önemli ölçüde önlemiş, aynı zamanda ülkemizi çayda dışa bağımlılıktan kurtarmıştır. Gürcistan Cumhuriyeti sınırından Ordu'nun Fatsa ilçesine kadar uzanan kıyı şeridinde, yer yer 30 km içerilere kadar ve yaklaşık 1.000 m yüksekliklere kadar uzanan bölgede çay tarımı yapılmaktadır.

Çizelge 2. Ülkemizde Çaylık Alan, Çiftçi Sayısı, Yaş Çay Yaprağı Ve Kuru Çay Üretimi

İller	Çiftçi Sayısı	Çaylık Alan (Ha)	Yaş Çay Yaprağı Üretimi (Ton)	Kuru Çay Üretimi (Ton)
Rize	122.620	500.680	886.456	161.779
Trabzon	49.728	158.415	206.835	37.747
Artvin	19.089	85.973	71.261	13.005
Giresun	11.092	22.443	27.387	4.998
Ordu	170	25	65	12
Türkiye	202.699	767.545	1.192.004	217.541

Bugün çayda söz sahibi olan ülkelerde eski, yaşlanmış çay bahçeleri tohumla değil, özellikleri tescil edilmiş klon çaylardan, çeliklenme yöntemi ile elde edilen fidanlar kullanılarak, yeniden çay bahçeleri tesis edilmektedir. Yaşları ekonomik sınırı aşmış çay bahçelerinde budamanın yeterli olmadığı (Şekil 1) ve üretime devam edildiği sürece düşük düzeyde ürün hasat edileceği bilinmektedir.

Şekil 1. Verimden Düşmüş Çayların Budanması.

➤ 767 bin dekar çay tarım alanının %30'u 50 yaşın üzerinde, ekonomik verim yaşını tamamlamış çaylıklardan oluşmaktadır (Şekil 2). Yaşlanmış çay bahçeleri üstün çeşitlerle bir plan dahilinde yenilenmelidir.

➤ Dünya çay pazarlarında organik çayın piyasa değeri oldukça yüksektir. Ülkemiz şartları organik çay üretmeye oldukça uygundur. Bu nedenle, bölgede organik çay üretimi ile ilgili projeler başlatılmalıdır.

Şekil 2. Ekonomik yaşını doldurmuş bir çay bitkisi

Türk çayının sağlıklı bir şekilde gelecek kuşaklara ulaştırılması ve ekonomik değerlerinin korunması için yapılması gereken çalışmaların başında mevcut çay tarımının geliştirilmesi ile verim ve kalitenin yükseltilmesi gelmektedir. Bilim adamlarına göre çay bahçelerinin ekonomik ömrünün 50-60 yıl olduğu göz önüne alındığında, bölgede ekonomik kaynağa temel oluşturan çay konusunda DOKAP bünyesinde herhangi bir projeye rastlanılmamıştır. Bu önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik ömrü bitmek üzere olan çay tarımında yenileme ve verim artırıcı uygulamaların DOKAP kapsamına alınarak, çay tarımına katkı yapacak çalışmalara bir an önce başlanmalıdır. Organik çay tarımı DOKAP kapsamında ele alınmalı ve örnek uygulamalarla çiftçiler yönlendirilmelidir.

DOKAP Kapsamında Fındık Yetiştiriciliğinin Değerlendirilmesi

DOKAP projesinin yürütüldüğü 6 ilden, Ordu'nun tüm ilçelerinde; Giresun'un Şebinkarahisar, Alucra ve Çamoluk ilçeleri hariç diğer ilçelerinde, Trabzon'un tüm ilçelerinde; Rize'nin Ardeşen, Fındıklı, Çamlıhemşin; Artvin'in Borçka, Arhavi ve Hopa ilçelerinde; Gümüşhane'nin Kürtün ilçesinde fındık ticari olarak yetiştirilmekte ve ekonomik hayat ağırlıklı olarak bu ilçelerde fındığa bağlı durumdadır (Çizelge 3).

Çizelge 3. 2009 yılı fındık illere göre üretim alanı

İl	Üretim Alanı (Ha)	% Alan
Ordu	226.903	32.94
Giresun	117.800	17.10
Trabzon	59.036	8.57
Artvin	12.124	1.76

Rize	3.556	0.52
Gümüşhane	850	0.12

Fındık bahçelerinin gençleştirilmesi, budanması, yenilenmesi, yeni dikim sistemlerinin uygulanması, bitki besin maddelerinin ve verimli toprağın yıkanmaması, suyun toprakta depolanması gibi birçok kültürel uygulamanın yapılması gerekmektedir. Ancak DOKAP kapsamında fındıkla ilgili herhangi bir projenin ele alınmadığı görülmektedir. Fındık tarımı bölgede ekonomik yaşamın yegane unsuru durumundadır. Ancak, dikim yaşı oldukça fazla olan, dolayısıyla yaşlanmış fındık bahçelerinden istenilen miktarda verim almak mümkün gözükmemektedir. Gerek yaşlılık, gerek klasik dikim teknikleri ve gerekse eğitime bağlı yıkanmaların biran önce modern usullerle düzenlenmesi (Şekil 1,2) fındığın en önemli problemi olarak gözükmemektedir. DOKAP bünyesinde örnek projelerle şu hususlar ele alınabilir:

- Dikim yaşı 60 yılı aşan bahçelerde yenileme çalışmaları yapılarak gençleştirme uygulamaları (Şekil 3),

- Ocak dikim sistemlerinin değiştirilerek, daha verimli dikim sistemleri olan çift ve tek dal dikim sistemlerinin uygulanması,

- Eğimli arazilerin teraslama yoluyla modern tarıma uygun hale dönüştürülmesi sağlanmalıdır. Bu uygulama ile bitki besin elementlerinin yıkanıp gitmesi ve toprağın taşınması engellenecek, aynı zamanda toprakta suyun depolanması sağlanarak birim alana verim artışı elde edilecektir.

Fındıkta arz-talep dengesi giderek bozulmakta, fındık üretim alanları genişlemekte, talep ise buna paralel olarak artmamaktadır. Fındıkta arz fazlalığını azaltmanın bir şekli de konvansiyonel üretime karşılık organik üretim olabilir. DOKAP bünyesinde mutlaka organik fındık üretimine yer verilmeli, dünya fındık pazarında taleplerin bu yönde karşılanmasına yönelik yöre üreticisi eğitilmelidir.

Şekil 3. Eğimli arazilerin teraslanarak fındık üretim alanına dönüştürülmesi (İspanya, 2008).

Şekil 4. Eğimi %80'leri bulan Doğu Karadeniz bölgesinde fındık bahçeleri.

Şekil 5. Dikim yaşı 60 yılın üzerinde olan yaşlanmış bir fındık ocağı.

DOKAP Kapsamında Turizmin Değerlendirilmesi

Doğu Karadeniz bölgesinde doğa ve yayla turizmi günden güne gelişmekte, deniz turizmine alternatif olarak gösterilen doğa ve yayla turizmi Doğu Karadeniz Bölgesinde önemli bir potansiyel taşımaktadır. DOKAP bünyesinde pansiyon ve ağırlama hizmetlerine yönelik aile işletmeleri kurulabilir. Özellikle doğa ve yayla turizminin küçük ölçekli ev ve pansiyon şeklinde gelişmesi aile işletmelerine önemli bir gelir getirecektir. Bugün turizmi gelişmiş olan birçok ülkede bu tip işletmeler önemli bir yer tutmaktadır.

DOKAP Kapsamında El Sanatlarının Değerlendirilmesi

Bölgede el sanatları önemli bir değer taşımaktadır. Teknolojinin her alana girmesi ile el sanatları da önemini günbe gün kaybetmektedir. El sanatlarında öne çıkan yörelerde, örneğin, Artvin yöresi çarpana dokumaları, Trabzon yöresi bakırcılığı, Akçaabat'ta hasır bilezik, telkari, Ordu-Gölköy ilçesi Kozören köyü ile Ulubey ilçesi Ohtamış ve Şıhlar köylerinde kolan, el örgüsü çoraplar, kilim dokumacılığı, Aybastı ilçesi Toygar köyünde tarakçılık el sanatları ile öne çıkmış durumdadır. Bunlara ilaveten bölgede yorgancılık, sepet örücülüğü, iğne ve boncuk oyları, ahşap ve ağaç işleri (kemençecilik, beşikçilik, kavalcılık-neycilik-zurnacılık, bastonculuk, klarinetçilik), demircilik, taş yontuculuğu gibi çok sayıda el sanatları bulunmakta, fakat bu ata mirası zanaatlarımız günden güne kaybolmaktadır. Potansiyeli bulunan bu meslek gruplarından belli başlı olanları DOKAP projesi kapsamında ele alınarak, küçük aile işletmelerine kaynak oluşturulabilir.

DOKAP Kapsamında Su Ürünleri Yetiştiriciliğinin Değerlendirilmesi

Bölgede su kaynakları oldukça fazladır. Son yıllarda baraj göllerinin artmasıyla bu potansiyel daha da artmıştır. Bölgede bulunan 6 ilde su ürünleri yetiştiriciliğine yönelik DOKAP bünyesinde herhangi bir projeye rastlanılmamıştır. Gümüşhane, Artvin, Ordu, Giresun'da yapımı tamamlanmış birçok baraj gölü mevcut olup, bu göller üzerinde kafes balıkçılığına yönelik aile işletmeleri kurulabilir. Buna yönelik eğitim kursları ve destek projeleri geliştirilmelidir.

DOKAP Kapsamında Kivi Yetiştiriciliğinin Değerlendirilmesi

Projede ağırlıklı olarak kivi bitkisi ele alınmakta ve ek ürünler arasında kiviye daha fazla bir yatırım yapıldığı gözlenmektedir. Günümüz itibarıyla kivi yetiştiren ülkelerin üretim alanı ve üretim miktarını irdelenecek olursak (Çizelge 4);

Çizelge 4. Önemli kivi üreticisi ülkeler (FAO, 2009)

Ülkeler	Alan (Ha)	Üretim (Bin Ton)
Fransa	4 149	70 156
İtalya	24 282	454 609
Yeni Zelanda	13 250	365 000
Şili	9 455	170 000
Yunanistan	4 800	70 100
İran	1 500	20 000
Türkiye	15 000	15 242
ABD	1 619	24 100

Kivi üreten ülkeler arasında en fazla kivi üretim alanına sahip ülkenin 24 282 hektarla İtalya'nın, bunu 15 000 hektarla Türkiye ve 13 250 hektarla Yeni Zelanda'nın izlediği görülmektedir.

Üretim miktarlarına baktığımızda ise en fazla üretici ülkenin 454 609 tonla İtalya'nın, bu ülkeyi 365 000 tonla Yeni Zelanda ve 170 000 tonla Şili'nin takip ettiği görülmektedir. İtalya'dan sonra en fazla kivi üretim alanına sahip ülkenin Türkiye olduğu ve üretimin 15 242 ton olduğu görülmektedir. Yeni Zelanda'dan daha fazla üretim alanına sahip olan Türkiye'de üretimin bu denli az olmasının başlıca sebepleri, dikim yaşının yeni olması ve bir miktar dikim alanının ekolojisinin dışında tesis edilmiş olması gelmektedir.

Ancak, önemli bir alanın kiviye uygun bir ekoloji içerisinde tesis edilmiş olduğu düşünüldüğünde ve bu miktarın en az 12-13 000 hektar olduğu kabul edildiğinde, Türkiye'nin kivi üretimi önümüzdeki 3-5 yıl içerisinde en az Yeni Zelanda'nın üretimi kadar olacak ki, bu son derece önemli bir miktarı işaret etmektedir. Üretici ülkelerde %80'lere yakını sanayide tüketilen kivi, ülkemizde %99'nun sofralık olarak tüketilmesi, bizi oldukça kaygılandırmaktadır. Dolayısıyla, kivi üretim alanının genişlemesine bir an önce dur denilmeli, AR-GE çalışmalarıyla kivi tüketim şekillerinin belirlenmesi, bunların ortaya çıkartılması yoluna gidilmelidir. DOKAP kapsamında kivi üretim alanlarının yaygınlaştırılması yerine, kivi tüketimine yönelik küçük ölçekli tesis ve işleme ünitelerinin kurulup geliştirilmesi desteklenmelidir.

Sonuç

1-DOKAP-TARIM projesi kapsamında bu güne kadar yapılan faaliyetler Tarım il ve İlçe müdürlükleri koordinasyonunda yürütülmüştür. JICA elemanları yönlendirmelerde bulunmuşlar, fakat proje ile ilgili JICA'nın Türk tarafına ciddi bir katkısının olduğunu söylemek oldukça zordur.

2- 17 Kasım 2009 tarihinde yapılan nihai değerlendirme toplantısında verilen bilgiler doğrultusunda ödenen rakamlara bakıldığında; Tarım Bakanlığının JICA'nın 4 katı kadar (yaklaşık 1.241.000 TL) para harcadığı görülmektedir. Bütçede görülen JICA'nın ödediği 329.000 TL'nin tamamına yakını ise yol, kırtasiye, ikramlar vs için harcanmıştır.

3- Projede özellikle JICA tarafının Türk tarafına sunduğu somut projeksiyonlar bulunmamaktadır. Ülkemizde var olan tarımsal yetiştiriciliğinin daha profesyonelce yapılması dışında JICA'nın Türk tarafına sağladığı bir kazanım görülememektedir.

4-TC Tarım Bakanlığının zaten bu güne kadar uygulaya geldiği bazı uygulamalar DOKAP ile belirli merkezlerde yoğun eğitim programları haline dönüştürülmüştür.

5-Bazı alet ekipman alımında DOKAP önderlik etmiş, çiftçilere makineli tarım verilmeye çalışılmıştır. Bu konu daha ayrıntılı ve Japonya hükümetinin teknolojik yardımı alınarak ileriye taşınmalıdır.

6-DOKAP proje kapsamında eğitim ve araştırma faaliyetlerinde bu güne kadar Üniversitelerden gerekli şekilde yararlanılamamıştır. Bundan sonraki aşamalarda mutlaka üniversitelerin ve araştırma kurumlarının desteği alınmalıdır.

7-Yapılan eğitim düzenlemelerinde ve tarımsal faaliyetlerin işletilmesinde şayet JICA ile yola devam edilecekse eğitimlik, teknolojik ve ekipman destekleri alınmalıdır.

8-Son yıllarda teknik eleman olarak Bakanlık bünyesine sözleşmeli olarak atanan Ziraat Mühendislerinin bu proje ile desteklenerek ilçelerde, köylerde projenin bütün bölümlerinde bulunmalarını sağlamak, elemanların yetişmesi ve yetiştiriciye her an ulaşılması bakımından önemli olacaktır.

9-İl Tarım müdürlükleri koordinatörlüğünde yapılan faaliyetlerin bütün ilçelere kaydırılarak elemanların arazi şartlarında çalışmaları sağlanmalıdır.

10-Bu güne kadar belirli mesafe kat edilmiş ve olumlu neticeler alınmış yörelerle ilgili bilgi akışı özel sunularla, diğer yörelere de ayrıntılı anlatılmalı, web siteleri oluşturularak her kesimin yararına sunulmalıdır.

11-Yörelere göre ürün desenleri çıkartılmalı ve o ilçelerde belirlenen ürünlerin yetiştirilmesi ve pazarlanması konusundaki aksaklıklar giderilmelidir.

12-El sanatları ile ilgili projelere az da olsa rastlanılmaktadır. Ancak yeterli değildir. Proje uygulama sayısının artırılması, ürünlerin pazarlanmasına yönelik çalışmalara da yer verilmesi gerekmektedir.

13-Bölgede su kaynaklarının bol olduğu, son dönemde barajların giderek artması, besi balıkçılığını da gündeme getirmektedir. Özellikle kafes balıkçılığının aile işletmeleri düzeyinde ele alınarak, yörede uygun yerde ailelere yetiştiricilik yönünde eğitim ve kurslar verilmesi önem taşımaktadır.

14-Bölgenin iklimi yer yer subtropik bir özellik taşıdığından, birçok bitkinin yetiştirilmesine imkan vermektedir. Karlı bir üretim kolu olarak gözükken süs bitkileri yetiştiriciliğine maalesef projede çok az yer verilmektedir. Kesme çiçekçilik başta olmak üzere, süs bitkilerinin geliştirilmesi durumunda Rusya ve Gürcistan önemli bir pazar olarak değerlendirilmektedir. DOKAP projesi kapsamında süs bitkileri yetiştiriciliğinin ele alınması, projenin ana temasına çok uygun düşeceği kanaatindeyiz

15- Kadın faaliyetleri desteklenmeli ve proje içerisinde kadının etkinliği artırılmalıdır.

16- Genetik materyallerin yurtdışına çıkartılması konusunda çiftçisinden teknik personeline kadar her bir bireyin dikkatli olması ve gereken hassasiyeti göstermesi önem taşımaktadır.

17- DOKAP-TARIM projesi küçük ölçekli işletmelerde, dar alanlarda üretim yapılarak, çiftçilerin gelir düzeylerinin artırılmasına yönelik bir uygulamadır. Bu tür uygulamalar zaten valilikler ve kaymakamlıklar vasıtasıyla yıllardır ülkemizde uygulanmaktadır. Önceden beri yerel yönetimlerce uygulanan projelerden önemli bir farkı olmayan DOKAP-TARIM projesi yerine, kendi modelimize uygun, yukarıda bahsedilen konuları da içine alan kapsamlı yeni bir projenin hayata geçirilmesinin daha yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Kaynaklar

Anonim, 2009. Fao.org.

Anonim, 2009. www.dokap.org.tr

Anonim, 2009. www.dpt.gov.tr

Ananim, 2009. www.trabzontarim.gov.tr

Karadeniz, T., S.Z.Bosatan, C.Tuncer, C.Tarakçıoğlu, 2009. Fındık Yetiştiriciliği. Ordu Ziraat Odası Yayınları.

Ortaç, H.S., 2009. Artvin Yöresi Çarpana Dokumaları. Karadeniz Bölgesi I.El Sanatları Sempozyum Kitabı, Sayfa: 150-155.

Özbağı, T., ř.Yılmaz, 2009. Ordu ili Gököy ilçesi Kozören Köyü ile Ulubey İlçesi Ohtamış Şıhlar Köylerinde El Örgüsü Çoraplar. Karadeniz Bölgesi I.El Sanatları Sempozyum Kitabı, Sayfa: 225-229.